

KÜLTÜREL DOKU-İLETİŞİM BAĞLAMINDA NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA TÜRK AİLESİ

Cafer ÖZDEMİR*

Geliş Tarihi: 25.10.2016
Kabul Tarihi: 23.02.2017

Öz

Sözlü edebiyatımızın en yaygın türlerinden biri olan fıkralar, güldüren ve güldürürken düşündürülen bir işleve sahiptir. Fıkralarda “tipler” ve bunlar etrafında gerçekleşen “olaylar” ön plana çıkmaktadır. Olay örgüsünün oluşumu ve mantıksal çerçevede üst yapısının kuruluşunda tiplerin karakteristik özelliklerinin ve tipi şekillendiren kültürel dokunun etkin olduğu görülür. Olayın teşekkülünde etkin rol oynayan ana tipin yanında, toplumun bir parçası olma bağlamında fıkralarda başka kişilere de yer verildiği görülür. Şahıs kadrosu olarak ifade edeceğimiz bu kişi topluluğunun yaşanılan realiteye uygun olarak birbirleriyle farklı bağlarının olması gerekmektedir. Komşuluk, arkadaşlık, evlilik, askerlik bu bağlardan birkaçı olarak verilebilir.

Nasreddin Hoca fıkraları, tarihi süreçte fıkra türünün Türk toplumundaki yeri açısından hem sözlü hem de yazılı gelenekte en ön sırada yer almaktadır. Türk yaşam tarzı ve felsefesinin, inanç sistemlerinin derin bir bakış açısını yansıtan bu fıkralar hâkim kültüre ait önemli malzemelere sahiptir. Bunlardan biri de Türk aile yapısıdır. Hocanın ailesi başta olmak üzere Türk aile yapısı ve aile içi ilişkilerde iletişim yolları ve davranış yapılarının fıkralara yansıdığını söylemek mümkündür. Bu aile yapısının şekillenmesinde yaşanılan kültürün etkisi olduğu görülür. Bu kültürün aile içi ilişkileri dizayn ettiği gözlerden kaçmaz. Bunun yanında hâkim tipin özelliğinin de dikkate alınması gerekir. Çünkü Nasreddin Hoca, şahsında temsil ettiği değerleri harmanlayarak olaylara ve çeşitli yaşantılara farklı bakış açıları getirmiş, bu da onun aile içi ilişkilerine yansımıştır.

Çalışmada toplum yapısının ve kültür kodlarının Nasreddin Hoca fıkralarına nasıl yansıdığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Öncelikle aileyi oluşturan fertler arasındaki ilişki ve bu ilişkiyi şekillendiren kültürel unsurlar üzerinde durulmuştur. Daha sonra “gerçeklik, mizah, toplumsal roller, gelenek, önyargı ve diğer bireylerin etkisi” gibi etkenler açısından aile içi ilişkiler değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak Nasreddin Hoca fıkralarında Türk aile yapısının ve bireyler arası ilişkilerin kültürel unsurlara göre şekillendiği ve hocanın kişiliğinin buna büyük katkı sağladığı görülmüştür. Aile içinde kocanın, eş olarak kadının, çocukların ve diğer kişilerin kendilerine biçilen rolleri yerine getirdiklerini, sözlü anlatım vasıtasıyla bu rollerin nesilden nesle aktarıldığını söylemek mümkündür.

Anahtar Sözcükler: Nasreddin Hoca, kültür, iletişim, Türk ailesi

* Yrd. Doç. Dr.; Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, cafer.ozdemir@omu.edu.tr

TURKISH FAMILY IN THE ANECDOTES OF MULLAH NASRUDDIN WITHIN THE CONTEXT OF CULTURAL TEXTURE - COMMUNICATION

Abstract

Anecdotes, which are one of the most common genres in Turkish oral literature, have both amusing and thought-provoking functions. “Types” and the “events” occurring around them become prominent in anecdotes. The features of the types and the cultural textures contributing to the creation of the types are seen to be effective in the formation of storylines and the establishment of the superstructure within logical framework. Beside the main character playing an effective role in the realization of the events, it is also observed that other persons are mentioned in the anecdotes as a part of the society. This community of people which can be defined as the cast of types should possess various connections with each other in accordance with the realities experienced in the anecdotes. These connections can be exemplified as neighborhood, friendship, marriage, military service etc.

The anecdotes of Mullah Nasruddin have become prominent both in oral and written traditions in terms of the position of the anecdote genre in Turkish society within historical process. These anecdotes reflect a deep perspective of Turkish lifestyle, philosophy and belief system, and they also contain significant materials belonging to the relevant society. Turkish family structure can be considered as one of these materials. It can be said that the anecdotes represent the communicational methods and behavioral structures in domestic relationship and Turkish family structure, especially in Mullah Nasruddin’s own family. It is observed that the culture has impacts on the formation of this family structure. It is also noticed that this culture designs intrafamilial relations. In addition to this, the features of the main characters should be taken into consideration. Because Mullah Nasruddin blends the values that he represents within the limits of his own personality, and he develops different perspectives through various experiences. This style has also reflected to his intrafamilial relations.

This study aims to determine the reflections of social structures and culture codes into the anecdotes of Mullah Nasruddin. The study firstly defines the relationship among the individuals in the family and the cultural elements shaping this relationship. Then the intrafamilial relations are elaborated in terms of numerous factors such as “reality, humor, social roles, traditions, prejudices and impacts of other individuals”.

Consequently, it has been observed that Turkish familial structures and interpersonal relations are shaped according to the cultural elements in the anecdotes of Mullah Nasruddin, and that Mullah Nasruddin’s personality has made great contribution to this shaping process. It can be stated that husbands, wives, children and other personalities assume their responsibilities within the family, and that these roles are transmitted to the next generations through oral narration techniques.

Key Words: Mullah Nasruddin, culture, communication, Turkish family.

Giriş

Sözlü edebiyat geleneğimizin bir parçası olan fıkralar, bir iletinin anlatımına yardımcı olma ve eğlence dünyamızın bir parçasını oluşturma niteliklerine sahip olarak geçmişten günümüze varlığını sürdürmüştür. Toplum tarafından kabul gören ve belirli tipler etrafında teşekkül eden bu türün, iletişim araçlarının da gelişmesiyle yediden yetmişe tüm fertlere ulaştığını görmekteyiz. Ekonomiden siyasete, tarımdan hukuka, eğitimden yönetime pek çok alanda varlığı görülen ve etkileme gücünden faydalanılan fıkralar toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir türü olmuştur.

Edebiyat ve kültür hazinemizin zengin bir malzemesi kabul edilen fıkralar, içlerinde milletimizin sosyal hayatını, inanç ve fikir mücadelelerini, geleneklerini, dünya görüşlerini ve hayata bakış şekillerini yansıtan çeşitli bilgileri ihtiva ederler; bu yüzden adı geçen alanları aydınlığa kavuşturmak için fıkralarda yer alan bilgilerin göz önüne alınması gerekmektedir (Yıldırım, 1999, s. 6-7). Bu ifadelerle uygun olarak M. Fuat Köprülü, fıkraların önemini göstermesi bakımından: “Türk milleti, hayatın birçok hadiselerine karşı beslediği telâkkileri ona isnât etti, yüzlerce yıl sakladı.” (2004, s. 19) ifadesini kullanır. Gerçekten de “konularını tamamıyla yaşanmış hayat sahnelerinden alan” (Yıldırım, 1999, s.5) fıkralar, oluştuğu dönemde milletin olaylar karşısındaki davranışlarını muhafaza ederek gelecek nesillere aktarmıştır. Bu durum kültürel olguların/dokunun tarihsel süreçte devamlılığını nasıl sağladığını, geçmişle günümüz fertleri arasında olaylar karşısında nasıl ortak tavırlar sergilendiğini de açıklaması bakımından dikkate değerdir.

İdealize edilen bir hayat değil, sosyal hayatta var olan, gerçekçi bir yaşamın kapılarını aralar fıkralar. Bu yüzden onu masal ve destan gibi diğer halk edebiyatı türlerinden ayırmak gerekir. Var olanın edebî bir kurguyla, etkileyici ve sanatsal bir ifadesi olan fıkralar, bir milletin fertleri arasında ortak düşünüş ve benzer tavır sergileme gibi işlevleri yerine getirir.

Toplumsal belleğin önemli unsurlarından olan Nasreddin Hoca fıkraları, kimlik-millet kavramlarının somut bir alanını oluşturur. İlhan Başgöz, Nasreddin Hoca’yı Türk halkının yarattığı kadar, Türk halkını da Nasreddin Hoca’nın yarattığını, duygu ve düşünce dünyamızın biçimlenmesinde onun katkısının küçümsenmeyecek derecede olduğunu ifade eder (1986, s. 139-140). Demek ki toplumun değer yargılarıyla yetişen ve onun kültürel dokusunu davranış tarzları ve yaşantısıyla yansıtan bir fıkra tipi, yüzyılların içerisinde bir anlatı geleneği oluşturarak, gelecekte bir Türk halkı yaratmada veya ona milli bir kimlik vermede doğrudan bir etkiye sahiptir.

Geleneksel bir anlatı olarak ifade edilen fıkraların “günümüzde halen yaşıyor olabilmeleri, bugünkü duyuş, düşünüş, anlayış biçimimiz içinde, bizler için geçerli anlamlar barındırmasıyla, doğrudan veya dolaylı olarak, bize bizler hakkında bir şeyler anlatabilme yeteneğiyle açıklanabilir.” (Şimşek, 2009, s.826). Nasreddin Hoca fıkralarını anlatmayı ve dinlemeyi

sürdürmemiz, büyük oranda millî karakterimiz hakkında bazı şeyler söylemesinden kaynaklanır. Bunları günümüze taşıyan önemli etkenlerden birisi de geniş bir coğrafyada yaşayan Türk toplumunun genel karakterine, toplumsal yapılarına, anlayış, düşünce tarzları ve değerlendirme biçimlerine uygun olmasıdır (Şimşek, 2009, s. 827).

Nasreddin hoca fıkraları evrenselde “insanlığın kültürel mirası ve belleğidir” (Özdemir, 2008, s. 13), yerelde/ulusalda ise Türk toplumunun kültürel kodlarının yansıtıcısı konumundadır. Bu fıkralar üretildikleri ve anlatıldıkları sosyo-kültürel ortamın özelliklerini yansıtmakta ve bu yolla tarihi aydınlatıcı vazifeleri bulunmaktadır (Şişman, 2010, s. 149). Bir başka ifade ile yüzyıllar öncesinden günümüze kadar yaşama kudreti bulunan bu fıkraları, “kollektif kimliğimizin izlerini bulabileceğimiz bir havuz olarak” (Şimşek, 2009, s.826) görmek mümkündür.

Fıkralarından hareketle Nasreddin Hoca'nın insanı ve içinde yaşadığı toplumu iyi tanıdığını; aile, komşuluk, ahlâk, dostluk, ekonomi, eğitim gibi alanlarda farklılıkları, değişimi ve sorunları iyi gözlemlediğini; toplumda yaşanan huzursuzlukları, acı ve ıstırapları gidermek için insanlara öğütler verdiğini söylemek mümkündür (Okumuş, 2016, s.14). “Hoca, Türk toplumunun bütün yaşam biçiminin, kültür ve geleneğinin işleyişini ve seyir halini çoğu zaman tersine çevirerek, ince bir bilgellekle kültürün yol haritasını göstermiştir.” (Çınar, 2016, s.126)

Nasreddin Hoca fıkralarında bir mizah unsuru olarak kullanılan gerçeküstücülük, akıl, şuur ve mantığı görmezden gelerek olağanüstülük ve duyuusal gerçekliğin dışına çıkılmasına sebep olmaktadır (Duymaz, 2009, s.253). Fıkraları bu gerçeküstücülükten arındırdığımızda fıkraların temel yapısında toplumsal yaşamın realitesini ve çeşitli kurumları tespit edebilme imkânına sahip olabiliriz.

Aile içerisinde insanların yaşayabilecekleri yoksulluk, dargınlık, inatlaşma, geçimsizlik gibi çeşitli sıkıntıların fıkralara yansıdığını görürüz (Şimşek, 2009, s. 833-834). Bu da Türk ailesinin iç dinamiğini tanıma ve olumsuz durumları bertaraf ederek sağlıklı bir kurum haline geldiğinin analizini yapmada bizlere önemli ipuçları vermektedir.

Sosyal değerlerin Türk toplum yaşamında ne kadar önemli olduğunu Nasreddin Hoca fıkralarından çıkarmak mümkündür. Bunlarla ilgili fıkralarda doğrudan öğüt verilmez. Gerçek yaşamdan hareketle dinleyen ve okuyanlara değerlerin nasıl algılatılması gerektiği sezdirilir (Batur, Sır, Bek, 2016 , s. 160-162). Kullanılan bu teknik, fıkraların kuru bilgi ve emir ifadelerini ortadan kaldırarak insanın doğal yapısına uygun itici değil, bilakis çekici bir yaşam alanı oluşturmaktadır.

Gerçek yaşam olayları üzerine kurgulanan Nasreddin Hoca fıkralarında toplumun kültürel dokusunun izlerine rastlamaktayız. Yaşanılan olaylar ve bu olaylara verilen tepkiler toplumun kültürel yapısı etrafında şekillenmektedir. Üst yapıda yer alan bu kültür unsurları, fıkra tipleri ve kişilerinin davranışları ve iletişim biçimlerini belirli bir çerçeve içerisine sokarak ortak kalıplar

meydana getirmektedir. Bu yüzden Nasreddin Hoca fıkralarında beliren Türk ailesinin özelliklerini ve bu aile içerisindeki ilişkiler yumağını anlamlandırırken kültürel yapının iletişim üzerindeki etkisini de göz önüne almak gerekir. Toplum yaşamına ait kültürel bir unsur, bireyleri ve onların eylemlerini toplumun istediği tarzda yönlendirebilmektedir. Nasreddin Hoca fıkralarında kimi zaman geleneksel hale gelen bu ortak kalıplar kırılarak bireylerin sorgulama, düşünme ve eleştirel bakış yetilerini kullanabilecek bir yönlendirme yapılır.

Nasreddin hoca fıkralarında aile kurumu ve bu kurumun işleyişine ait hatırı sayılır miktarda bilgi vardır. Çalışmamızda fıkralara atıfta bulunarak kültürel ortamdan soyutlamadan Türk aile yapısını, aile içi ilişkileri, davranış kalıplarını ortaya koymayı amaçladık. Fıkralarda hoca merkezde olmak üzere baba, üvey ve öz anne, erkek ve kız çocuk, kardeş şeklinde bir Türk ailesi ortaya konulur. Bu aile bireyleri ile hoca arasındaki ilişkiler Türk ailesi hakkında bize ipucu vermektedir. Bu fıkralarda Türk ailesinde esas unsurun bir fıkra tipi de olan Nasreddin Hoca olduğunu unutmamak gerekir. Fıkralardan hareketle Türk aile yapısının genel özelliklerini ve bu ailenin çocuğa, misafirlige, evliliğe, ölüme ve komşuluğa bakış açılarını ortaya koymaya çalışalım.

1. Karı-Koca İlişkisi

Bir ailenin varlığının göstergesi ve asgari şartı eşlerdir. Ailenin temelleri eş seçimiyle başlar, evlilik akdi ve nihayetinde çocuklarla nitelik ve niceliksel açıdan farklı bir yaşam tesis edilir. Nasreddin Hoca fıkralarında aile kurumunun varlığı, hocanın, komşularının ve akrabalarının özelinde bariz bir biçimde karşımıza çıkar. Fıkralar anlatıldığı ortamda ve bulunduğu çevrelerde Türk aile yapısının niteliğini ve nasıllığını gelecek kuşaklara aktarır. Dahası hocanın ölümünden yüzlerce yıl sonra bile bu kurumun kuruluşu ve yapısı ondan etkilenmektedir. Bu bağlamda Köprülü, hocanın fıkralarının Akşehir’de yaşayan ve aile kuracak insanların yaşantılarına tesir edecek kadar güçlü bir âdet de meydana getirdiğini, şehirde bir düğün olunca türbesine gidip onu mollalarıyla beraber davet etme inancının çok güçlü olduğunu ve bu yapılmazsa karı koca arasında geçim olmayacağına inanıldığını aktarır (2004, s. 23). Bu durum hocanın aile kurumuna ne kadar önem verdiğinin toplumsal bellekte bir inanış halinde geleceğe aktarıldığını gösterir. Hatta Anadolu’nun Moğollar tarafından istila edilmesinin ardından çıkan karışıklık ve huzursuzluk dönemlerinde yaşayan hocanın, fıkralarıyla Anadolu ailesini ve bunların bireylerini güldürerek onları terapi ettiğini, böylelikle ailelerin sağlıklı bir şekilde varlıklarını devam ettirdiklerini söyleyebiliriz.

Evin maişetini sağlayan birey olarak Nasreddin Hoca, eşinin ihtiyaçlarını karşılar. Geçim sıkıntısı çekmesine rağmen temel bir ihtiyacı karşılamakta beis görmez. Bir gün hanımı hocaya kendisine vala (ipek başörtüsü) almasını söyler. Hoca itiraz etmez ve iki elini yayararak ölçüsünü belirler, ellerini kapatmadan pazara gider (Boratav, 2007, s.135).

Eşler arasında yapılan şaka, eşlerin birbirlerine karşı uyumlarının ve mutlu bir aile yuvasının göstergelerinden biridir. Çünkü şaka, ikili ilişkilerdeki samimiyetin ve güvenilirliğin göstergesidir. Hocanın hanımı hocaya sıcak çorba ikram etmek ister. Unutur önce kendi içer, gözleri yaşarınca hoca çorbanın sıcak olup olmadığını sorar. Şakası ortaya çıkmasın diye güzel bir bahane bulur ve sonra sıcak çorbayı hocaya içirir (Boratav, 2007, s.234). Bu fıkrada aile içi ilişkilerin mutfak kültürüne ait çorba ile aktarıldığını görmekteyiz. Günümüz kız isteme merasimlerinde gelin adaylarının damat adayına tuzlu kahve içermesinin işlevi neyse hocanın hanımının sıcak çorba içirmesi de odur.

Aynı yatağı paylaşan ve bir yastıkta kocamaları için duada bulunulan eşlerin gerçek mekânda yakın olmaları arzu edilir. Gerçek mekândaki bu yakınlık aslında eşlerin gönül dünyalarındaki yakınlığı gösterir. Bu yüzden hanımı bir gün hocaya “ileri yat” der. Hoca da pabuçlarını giyer, şehir dışına çıkar ve birkaç gün gider. Yolda birine rastlar. Eşine “Yeter mi, daha gideyim mi” diye haber gönderir (Boratav, 2007, s. 135). Hanım tarafından gelen mekândan uzaklaşma talebi Nasreddin Hoca nezdinde aslında gönülden uzaklaşma talebi olarak anlaşılmış ve bu durum mizahî bir dille eşine hatırlatılmıştır. “Gözden uzak olan, gönülden de uzak olur.” atasözünü Hoca bu fıkra ile somut olarak dile getirmiştir.

Bilindiği gibi kıyamet, var olan bir düzenin altüst olup varlığının sona ermesidir. Kıyametin ne zaman kopacağı günümüzde olduğu gibi her dönem bireylerin ilgisini çekmiştir. Yaşanılan her çağın olumsuzlukları görülerek kıyametin yakın zamanda kopacağına dair çıkarımlarda bulunulmuştur. Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönemde Anadolu'daki karışıklıklar ve olumsuz hayat tecrübeleri Anadolu insanının, doğal olarak kıyametin yaklaşmakta olduğuna dair izlenimler edinmesine yol açmıştır. Bunun neticesinde halk, kendisinin akıl danıştığı hocasına müracaat etmiş ve bu soruyu sormuştur. Muhtemel ki çok yakın zamanda kopacağı şeklinde cevap beklerken o, toplum kıyametini ailenin kıyameti ile bir tutmuş ve eşinin ölümünü küçük kıyamet, kendisinin ölümünü büyük kıyamet olarak nitelendirmiştir (Boratav, 2007, s. 171). Demek ki aile denilen kurum karı kocadan oluşmakta ve bunlardan birinin ölümü aile düzeninin yok olması olarak görülmektedir. Nasreddin Hoca'nın aile kavramına böyle büyük bir anlam yüklemesi aslında onun bakış açısından Türk toplumunun bakış açısı olarak okunmalıdır.

Hocanın hanımı fıkralarda farklı kişilik özellikleri ile karşımıza çıkar. Cahillik, cin fikirli olma, inatçılık, hocaya sözünü dinletme, tavsiyelerde bulunma, cefa çektirme, onu dinlememe, zor durumlarda bırakma, hocadan şikâyet ve baba evini özleme bunların birkaçıdır (Şişman, 2010, s. 135). Bütün bu olumsuz özelliklere rağmen Nasreddin Hoca'nın son derece yapıcı olduğu, çeşitli mesajlar yoluyla ona doğruları gösterdiğini görüyoruz. Nasreddin Hoca'nın ailesinde adalet çizgisinin bariz bir biçimde mevcut olduğu görülür. Hak terazisi ile kul terazisinin farklı olduğunun bilincinde olan Hoca her defasında kul terazisi tarafındadır. Bu terazide mutlak eşitlik

değil, kişinin durumuna göre bir adalet anlayışı vardır: Hocanın bir danası vardır ve karısıyla bu danaya sırayla bakarlar. Nöbet bir gün hocaya gelir ve o gün komşuda düğün vardır. Hoca eşine “tıp” oyunu oynamalarını, kim konuşursa danaya onun bakması gerektiğini söyler. Hanımı kabul eder ve düğüne gider. Hoca evde yalnız kalır. Şehre gelen gurbet çingeneleri hocanın evini soyarlar, fakat hoca yine sesini çıkarmaz (Boratav, 2007, s. 204). Görüldüğü gibi ailedeki mutlak eşitlik hâkim iken Hoca bir kültür unsuru olan düğün gerekçesi ile bunu bozmak istemektedir. Durumun üstesinden bir çocuk oyunuyla gelmeyi düşünür, fakat başaramaz. Düğünü kaçırmıştır, fakat oyunun galibi olmak için kurgusunu sonuna kadar devam ettirir. Hoca bu davranışı ile aileyi devam ettirmenin bir mücadele işi olduğunu ve asla pes edilmemesi gerektiği mesajı vermektedir.

Türk aile hayatında hâkimiyet erkekte görünse de asıl hâkim unsur kadındır (Özdemir, 2016, s. 218). Aile kurumunda kadın bu üstünlüğünü sonradan elde etmemiş, bilakis Türk aile yapısında var olan bu üstünlüğünü zaman süreci içerisinde koruyamamıştır. Buna uygun olarak Nasreddin Hoca'nın eşinin de evde hâkimiyeti elinde bulundurduğunu, Hoca'nın bundan muzdarip olmadığını görürüz. Çünkü bu durum toplumsal yaşantıya uygundur. Türk kültür hayatının önemli unsurlarından biri ocak kültürüdür. Ocak aslında aileyi temsil eder. Evin içine ait bir unsur olduğu için ocak, kadının hâkimiyeti altındadır. Hocanın eşinin alanına girmesi düşünülemez. O bir gün buna cesaret edip ocağı yakmaya çalışır, fakat başaramaz. Oysa karısının başlığını giyince ocağın hemen yandığını görür. Bunun üzerine ocağın kendi gibi eşinden korktuğunu söyler (Boratav, 2007, s. 287). Bu fıkrada Hoca bizlere aile içerisinde rol dağılımı yaptıktan sonra bu dağılıma riayet edilmesi gerektiğini, aksi halde kadınların buna müsaade etmeyeceklerini çok güzel anlatmıştır.

Evin önemli bir bölümü olan ve yiyecek içeceklerin saklandığı küçük odaya kiler adı verilir. Günümüz mimarisinde de yer yer gördüğümüz kiler, mutfak kültürü zengin olan bir toplumun ihtiyaç duyduğu bir alandır. Hoca çok sık uğranılmayan bu alana gidip küpün arkasına yatar. Kızı kilere gidince babasına bunun sebebini sorar. O da annesinin elinden gurbet ellere gittiğini söyler (Türkmen, 2013, s. 135). Muhtemelen eşiyile başından geçen olumsuz bir olay neticesinde hoca eşiyile ilgili serzenişte bulunarak gurbet olarak tanımlandığı kilere gitmiştir. Hocanın evi terk etmeyip yine ev içerisinde bir alanda kalması, aile içerisinde gerçekleşen menfi olaylarda evin terk edilmemesinin gerekliliğini, aile ve evin her şeye rağmen yaşatılması gerektiğini göstermektedir. Fıkraya göre aile kurumu, fertlerin kişisel duyguları ve algılayışlarından daha üstün tutulmuştur. Ayrıca öfkenin dinmesi, sağlıklı düşünülmesi adına eşlerin bir müddet karşılaşmamları da günümüzde aile içi çatışmaları önleme yöntemi olarak gösterilmektedir. Bu fıkrada dikkat edilmesi gereken bir nokta da eşler arasında cereyan eden bir olayda sembolik olarak evi terk eden kişinin erkek olmasıdır. Çünkü erkek yapısı gereği kendisini dış tehlikelerden koruyacak bir güce sahiptir. Kadın açısından bakıldığında ise bir annenin

çocuklardan ayrılması söz konusu olamayacağına ve çocuklarla dış mekânda barınma zorluğu çekeceğine göre kısa süreli göç toplumsal normlara göre erkeğe düşmektedir.

Tüm çekişmelere rağmen Türk ailesinde eşler birbirlerini tamamlayıcı bir işleve sahiptir. Fertlerden birinin ölümü kutsal görülen ailenin yok olması anlamına gelir. Hocanın bir gün hanımı hastalanır. Hoca işinden her dönüşünde başı ucuna geçer ağlar. Korkulacak bir şey olmadığı söylendiğinde işi yokken ağlamak istediğini, zavallının kendisinden başka ağlayacak kimsesi bulunmadığını söyler (Boratav, 2007, s. 318). Bir diğer fıkrada ise eşine olan bağlılığı çocuklara ad koyma geleneği etrafında dile getirilmiştir: Hocanın oğlu olur. Çocuğa ad koymasını isterler. O da eşinin adını koyar. Çocuğun erkek olduğu söylenince erkekliğinin kaybolmayacağını, eşini sevdiğini, eşi bir gün ölürse çocuğu çağırırken onu hatırlayacağını söyler (Boratav, 2007, s.319). Her iki fıkrada sevgiye dayanan bir aile yapısının varlığı anlatılmış ve bu sevgi eşlerden birinin ölümüyle son bulmayıp hatırlanarak devam etmektedir. Sevginin ölüm sonrasında devamı, ailenin ölüm sonrasında varlığını devam ettirdiğinin kanıtı olarak görülebilir.

Nasreddin Hoca, düğün ve cenaze merasimlerine uygun olarak insanların yüz ifadelerinin değişmesi gerektiğini; insanın yüz ifadesinden mutlu mu mutsuz mu olduğu konusunda karşıdaki bireylerin kolaylıkla çıkarımlarda bulunması gerektiğini düşünür: Akşamüzeri evine dönen Hoca hanımının asık suratını görür. Israrla sebebini sorunca hanımı, komşunun öldüğünü söyler. Hoca ona rahmet diledikten sonra düğün evinden gelişini de hatırladığını söyler (Sakaoğlu ve Alptekin, 2009, s. 142). Aile bireyleri mimikleriyle de iletişim kurabilmelidir. Kişi eşinin iç dünyasını yüzüne yansıyan halinden anlayabilmelidir. Bunun için “ölüye giden ağlar, düğüne giden oynar” atasözünün gereğini yerine getirmek icap eder.

Ailenin istenilen ve beğenilen bir kişi ile kurulması, varlığını sağlıklı bir şekilde devam ettirmede önemlidir. Bu yüzden eş seçimi Türk aile yapısının kuruluşunda dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Beğenilerine uymayan bir kadınla evlendirilen Hoca, şaşkınlığını gizleyemez. Sabah hoca evden çıkarken karısı görünüp görünmeme noktasında hocaya danışır. Fakat hoca kendisi hariç istediği kimselere görünebileceğini söyler (Sakaoğlu ve Alptekin, 2009, s. 144). Eşlerin birbirlerini sevebilmesi için karşılıklı olarak beğenmeleri de gerekmektedir. Aksi takdirde aile bütünlüğünü uzun süre korumak mümkün olmaz.

Aile yapısında eşlerin kendilerine has kişilik özelliklerini de sergilediklerini görmekteyiz. Fakat bu durum aile kurmaya ve ailenin devamını sağlamaya engel teşkil etmez. Bireysel farklılıklar eşler tarafından kabul edilir: Hocanın karısı bir gün çamaşır yıkarken çaya düşer. Hoca da karısını çayın yukarısında arar. Suyun aşağısında aramasını tavsiye eden kişiye eşinin inatçı olduğunu, yukarı gideceğini söyleyerek cevap verir (Boratav, 2007, s.171). Eşinin inatçılığını ortaya koyan Nasreddin Hoca, onu çaya düşmesine rağmen kurtarma girişiminden vazgeçmez. Bu

durum eşlerin istenmeyen özelliklerinin her ne kadar dile getirilse de ondan vazgeçecek anlamı taşımadığını gösterir.

Türk ailesinde ailenin devamı için yapılan iş bölümünü çocuk yetiştirmede de görürüz. Uzun soluklu ve meşakkatli bir süreç olan çocuk bakımı, Türk ailesinde her ne kadar annenin sorumluluğunda da olsa, babanın bu konuda anneye yardımcı olduğu inkâr edilemez. Nasreddin Hoca'nın hanımı, dışarı çıkarken çocuğu avutması için sık sık hocaya bırakır (Boratav, 2007, s.133). Bu durum aile ilişkilerinde babanın da çocukla ilgilendiğini ortaya koyar. Yani kültürel yapı çocuğu tamamen annenin üzerine yıkmamıştır. Nasreddin Hoca, böyle bir mevzuda baba olarak eşine olumsuz bir cevap vermez. Bunda kültürel yapının aile içi ilişkiyi doğrudan etkilemesinin büyük payı vardır. Hatta bir gün Hoca'nın oğlan çocuğu durmadan ağlar ve hanımı ne yapsa da bir türlü çocuğu susturamaz. Hoca'nın yanına gelir ve bir uyku muskası yazmasını veya Eshab-ı Keyf duasını okumasını ister. Aksi takdirde kendisinin yorgunluktan öleceğini söyler (Boratav, 2007, s. 300).

Sürekli ağlayan bir çocuğa muska yazmak veya dua okumak kültürel belleğimizde var olan ve günümüzde de uygulanan pratiklerdendir. Böyle aileler hocalara giderek bu uygulamaları yaparlar. Aynı şekilde çaresiz kalan kadın kültürel yapıda olan hazır davranış kalıbını kullanır ve böylece sorunu çözmeye çalışır. Burada Türk ailesinin kültürel doku çerçevesinde iletişimde bulunduğuna şahit oluruz.

Türk ailesinde eşler arasında iş bölümü yapılmıştır. Bu iş bölümü katı kurallara bağlanmıştır ve hiçbir şekilde erkeklerin kadınların işlerine karışmamaları gerekir: Bir gün Hoca'nın evi yanar. Koşarak ona haber verirler. Hoca kılımı dahi kıpırdatmaz. Kendisinin dışarıda kazanıp onu getirme işlerine baktığını, iç işlere hanımının baktığını, yangına karışamayacağını söyler (Boratav, 2007, s. 302). Sosyal yaşamı kolaylaştıran aile içi iş bölümüne riayet edilmesi ve kadınların işlerine çok karışmamak gerektiği konusunda mesaj taşır bu fıkra.

Eve istenmeyen bir misafir veya alacaklıların gelmesi durumunda Türk ailesinde genellikle evin hanımının onlarla muhatap edilmesi, klasik geçiştirme yöntemlerinden biri olarak sıkça kullanılır: Hoca'nın alacaklısı bir gün kapıya dayanır. Hoca eşine yalvararak alacaklıyı evden savmasını ister. Alacaklı, kadını görünce ısrarla Hoca'yı istese de hanımı, Hoca arkasında olduğu halde nazik bir dille evde olmadığını söyler. Borcu kısa sürede tedarik etmeye çalışacaklarını, Hoca'nın evin önüne çalı dikeceğini, köyün koyunlarının yünlerinin buna takılacağını, bu yünleri eğirip iplik yapıp satacaklarını, böylece borçlarını ödeyeceklerini söyleyince adam gayri ihtiyari gülmeye başlayınca Hoca arkadan işini sağlam kazığa bağladığı için güldüğünü söyler (Boratav, 2007, s. 301). Bu fıkrada küçükbaş hayvancılıkla uğraşan Türk toplumunun hayvanın yününü iplik haline getirip dokumacılıkta kullandığına şahit olmaktayız. Borçlu alacaklı ilişkisinde bir çözüm yolu olarak ortaya konan bu yol Hoca tarafından tasarlanmış

ve kadına söylenmiştir. Zor durumda kalan eşlerin istemeyerek de olsa birbirlerine yardımcı olmaları Türk ailesinde bir gerçekliktir.

Ailede eşler birbirlerini dini uygulamalar ve bilgiler açısından yönlendirmelidir. Çünkü din, aile hayatının bir düzen kazanmasını sağlar ve belirli davranış kalıpları karşısında aile bireylerini temkinli olmaya sevk eder: Hoca eşine tarlada ekin biçtiğini, yarın bitireceğini söyler. Hanımı ise inşallah demesini ister. O da demese de yarın işi bitireceğini söyler. Sabah orasını eline alıp tarlaya giderken atlılar tarafından zorla götürülür. Gece evine zor döner. Kapıyı çalınca eşine “İnşallah benim” diye cevap verir (Boratav, 2007, s. 189). Eşler din ve inanç konularında birbirlerine kulak vermelidir.

Eşler nikâhlı oldukları sürece aile vardır ve aile fertleri birbirlerine varis olurlar. Nikâhın ortadan kalkması aslında ailenin ortadan kalkmasıdır. Hoca bu birleştirici unsura çok önem vermiştir: Hoca bir gün şiddetli hastalanır. Köylüler eğer ölürse varisi olup olmadığını sorarlar. Hoca, aslında bir annesi olduğunu, fakat babası hayattayken onu boşadığı için varisi olmadığını söyler (Boratav, 2007, s. 255).

2. Evlat-Ebeveyn İlişkisi

Hocanın oğlu da genellikle hanımı gibi olumsuz yönleri ile ortaya konulur. Sakar, hâlimden şikâyet eden, câhil, patavatsız, yeteneği olmadığı halde şairliğe hevesli, akli ve anlayışı az olma başlıca menfi özellikleridir. Babasının oğlu sözünü hatırlatacak kadar hazır cevap olması onun olumlu bir niteliği olarak fıkralarda yer bulur (Şişman, 2010, s. 136).

Helva Türk mutfak kültürünün önemli tatlılarından sayılır ve düğün, cenaze gibi çeşitli merasimler için hazırlanır: Nasreddin Hoca'nın oğluna ak helva gösterirler ve ne olduğunu, nasıl yapıldığını sorarlar. Beyaz soğanın kabuğundan yapıldığını söyleyince Hoca, kendisi öğretseydi bilemeyeceğini söyler (Boratav, 2007, s. 152). Burada geçen ak helva aslında koz helvasının halk dilindeki adıdır. Fıkroda kültürel bilgi eksikliği ortaya konulmuştur. Hoca bu bilgi eksikliğinin sebebini gülmece unsurunu araya katarak kendisinde aramaktadır. Aslında çocukların yanlış şeyler öğrenmesi ebeveynlerin eğitimini düşündürür. Ayrıca erkek çocuk eğitiminden babanın sorumlu tutulacağını hissettirmektedir.

Ailede çocuk bazen babanın çizdiği toplumsal kimliğin benzerini çizemez. Tavrı ve davranışları babasının davranışlarının aksi yönünde olabilir: Hoca'nın oğlundan ya mescide gelmesini ya da şehri terk etmesini isterler. O da mescidi değil şehirden gitmeyi tercih ettiğini belirtir (Boratav, 2007, s. 148). Nasreddin Hoca “hoca”lık gibi dini bir kimliği de bünyesinde barındırdığı için toplum onun oğluna beynamazlığı yakıştırmıyor ve namaz kılması için üzerinde baskı kuruyor; onu zor bir tercihe zorluyor. Hocanın oğlu da “Dinde zorlama yoktur” felsefesine uygun olarak şehri terk etmeyi seçiyor.

Ebeveynler kendi çocuklarının kusurlarını ve eksikliklerini görmek istemez. Bu durumu “Kuzguna yavrusu anka görünür” atasözü somut bir biçimde açıklar. Hocanın oğlu bir gün şiir söylemeye heveslenir ve söylediği şiirde gördüğü pınar ve ağaçtan bahseder. Bunun üzerine Hoca ile hanımı oğlanın akıllı olduğunun şükranesi olarak mahalleliyi toplayıp yedirip içerirler. Oğlan halkın karşısında bu iki mısraı söyleyince halk güler. Annesi oğlunu “bülbul dilli” olarak methetmeye devam ederken Hoca da hanımına çocuğa nazar değdireceğini söyler (Boratav, 2007, s. 148). Türk ailesinde ev içi mutluluk dalgalar halinde çevreye/mahalleye yayılır ve sevinçler paylaşılır. Mutlulukta ve bir dileğin gerçekleşmesi neticesinde insanları yedirip içermek, günümüz Türk aile yapısının halen vazgeçemediği bir niteliktir. Ayrıca gerçekler ortaya çıksa da anne ve babanın evladına karşı bakışı asla değişmemektedir. Nazar veya fıkrada geçtiği haliyle göz değmesi, dini bir niteliği de bulunan Türk halk inancıdır. Mahallelinin bir arada olduğu sırada Hoca'nın söylediği bu söz, anne babanın çocukla ilgili kanaatinin sarsılmayacağını kanıtı olsa gerek.

Türk ailesinde başkalarının yanında çocuk ne kadar meziyetli olarak görülse de aile içinde sürekli korumaya muhtaç olan, asla büyümeyen bir varlıktır. Çocuğun fikirleri ve aklı sürekli küçümsenir: Hoca'nın oğlu bir gün hamama gider. Hamamdan birisi gelir ve oğlunun aklının gittiğini söyler. Hoca da onun eskiden de aklının olmadığını ifade eder (Boratav, 2007, s. 116). Eskiden bir arınma yeri olan hamamlarda insanın aklını yitirebileceğine dair bir inancın varlığını da düşünmek mümkündür. Bu fıkrada hamam kültürü ekseninde Türk ailesinde çocuğa karşı olumsuz bir bakış dile getirilmiştir.

Erkek çocuğun eğitiminde ve çevresini öğrenmesinde babanın rolü büyüktür. Çünkü erkek çocuk dış dünyayı tanımayı ve büyüdüğünde maişeti sağlayacak uğraşları babasından öğrenecektir: Nasreddin Hoca bir gün oğlunu omzuna alıp çarşı pazara gider. Diğer vakitlerde de elinden tutarmış. Bir ara çocuk kaybolur. Hoca'nın yolu helvacı dükkânına düşer. Çocuk oracıkta ortaya çıkar ve kendisine helva almasını söyler (Boratav, 2007, s. 114). Bu fıkra erkek çocuk-baba ilişkisini anlamada bize önemli veriler sunar. Öncelikle çocuğun büyüme sürecinde onu bir babanın gezdirmesi ve çocukla ilgilenmesinin, günümüzdekinin aksine, ayıplanmadığını görürüz. Ayrıca babanın çocukla birlikteliğinin aile bireyleri arasındaki ilişkiyi güçlü kıldığını söyleyebiliriz. Helva ve helvacı dükkânı ise bir kültür unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Oğlanın aniden burada belirlemesi onların ilgilerinin yönünü göstermesi bakımından önemlidir.

Kimi zaman babanın bazı belirgin özelliklerinin genetik olarak çocuklara geçtiği bilinir. Bu bağlamda Nasreddin Hoca'nın oğlunun da mizah konusunda babasından bazı yetenekleri aldığı söyleyebiliriz: Hoca ile oğlu yolda cenaze görürler. Cenazenin arkasında bir kadın hem ağlar hem de cenazenin gömüleceği yerde yeme, içme, yatak ve yorganın olmadığını söyler. Hoca'nın oğlu babasına cenazeyi kendi evlerine mi götördüklerini sorar (Boratav, 2007, s. 119).

Türk toplumunda eskiden beri ölenlerin arkasından ağıt yakma geleneğinin var olduğu bilinir. Fıkroda ağıtın içeriğinden de bahsedilmiş ve dünya hayatının nimetlerinden mahrum olduğu dile getirilmiştir. Hoca'nın oğlu yerinde bir mizahla bunlardan zaten mahrum olduklarını söyler.

Toplumda insanlar yapılan işlere sürekli kusur bulurlar. Bu yüzden halkın kınamasından korkmadan doğru bilinenlerin uygulanması gerekir: Hoca sıcak bir gün oğluyla köye gitmektedir. Eşeğe oğlanı bindirir, kendi biner, ikisi biner ve sonra hiçbiri binmez. Karşılaştıkları kişiler her durumda bazı bahaneler bulurlar. Hoca da halkın dilinden kurtulmanın mümkün olmadığını söyler (Boratav, 2007, s. 290-291). İlk durumda Hoca evlat şefkatinden eşeğe çocuğunu bindirir. Halk tarafından eleştirilen oğlu bu durumu tahmin ettiği ve babasına saygısını da göstermek istediği için daha yola çıkmadan babasına eşeğe binmesi için ısrar eder. Oğlanın fıkra sonundaki serzenişinden toplumu iyi tanıdığını, nelere kusur bulacaklarını tahmin ettiğini söylemek mümkündür.

Aşık, eski Türklerden günümüze yaygın olarak oynanan bir çocuk oyunudur. Küçükbaş hayvanların arka bacağındaki aşık kemiği kullanılarak oynanır: Hoca bir gün ciğer alır ve oğlu aşık kemiğini ister. Hoca da ciğerde aşık olmaz diye onu döver. Çocuk ağlayarak eve gelir. Hoca eve gelince hanımı “kanlar kusacak” şeklinde beddua ederek çocuğu dövmesinin sebebini sorar. Hoca durumu anlatınca hanımı, çocuğun onu işkembe zannettiğini söyler (Boratav, 2007, s. 135-136). Çocuğun aşık kemiğini tanımaması, aslında onun kültürünü ve toplumunu tanımadığının göstergesidir. Hanımı, çocuğu dövmesine karşı çıkar ve çocuktan yana tavır alır. Hatta Hoca'ya beddua dahi eder. Bu fıkradan hanımın aşık kemiğini bilmediği anlaşılır. Çünkü aşık, erkek çocukların bir oyunudur ve kadınlar tarafından oynanmadığı için onun da ilgisini çekmemiştir.

Hocanın kızı da kendisi gibi muzip bir tiptir: Hoca ramazanın kaçı olduğunu anlamak için bir çömleğin içine her gün bir taş atar. Bunu gören kızı bir gün çömleğin içine bir avuç taş koyar. Ayın kaçı diye soranlara kırk beşi olduğunu söyler, itiraz edenlere çömlek hesabına göre sayının yüz yirmi beş olduğunu ifade eder (Türkmen, 2013, s. 82).

3. Çocuk Sahibi Olma ve Çocuk Algısı

Türk ailesinde evliliğin en önemli amaçlarından biri de çocuk sahibi olmaktır. Çocuk neslin devamı ve milletin geleceğinin garanti altına alınması anlamlarını taşır. Bu yüzden Türkler yeni kurulan ailelerden ilk önce çocuk sahibi olmalarını beklerler. Çocuğu olmayan aileler ise yakın çevrelerinden başlamak üzere toplumsal baskıyla çocuk sahibi olmaya zorlanırlar. Hatta Dede Korkut Hikâyeleri'nde Bayındır Han'ın dediği gibi “ oğlu kızı olmayanı Allah Ta'âla kargayuptur (beddua etmiştir), biz dahı kargaruz...” (Ergin, 2014, s. 78) sözü Türk kültürünün çocuk sahibi olmaya karşı bakış tarzını net bir şekilde ortaya koyar. Günümüzde de çocuğu olmayan aileler türbelere ve hocalara gidip çeşitli pratikler yapar, adaklar adar. Nasreddin Hoca'nın bir fıkrasında bu durumu çok net olarak görmekteyiz: Kadının biri bir gün çocuğu olmadığı için gelinini yanına alıp Nasreddin Hoca'ya gider. Cıvıl cıvıl bir bebek olmayınca evin

neşesinin olmadığını, evin içinin suyu çekilmiş değirmen gibi olduğunu beyan eder. Hocadan dua okuması, tütsü vermesi veya ilaç tarif etmesi şeklinde yardım ister. Hoca ise geline dönerek çocuksuzluğun kendisine ailesinden mi miras kaldığını, annesinin de mi acaba çocuğu olmadığını sorar (Boratav, 2007, s. 302-303). Hocanın bu cevabı aslında geline ümit aşulamakta, genetik olarak bir sorunu olmadığı müddetçe çocuğunun olabileceği mesajını vermektedir. Fıkroda kaynananın çocuksuzluktan dolayı Hoca ile iletişime girmesi ve sarf ettiği sözler kültürel dokuya uygundur. Hemen hemen her Türk ailesi çocuksuzluk karşısında bu sözleri söyler. Burada çocuğu olmayan kadın çocuksuzluktan dolayı son derece mahcup ve suçlu bir şekilde başını öne eğmektedir. Durumun utanç verici olduğunu hissetmektedir. Kadınlara ilgili sıkıntıları bertaraf etmek için onlara yine kadınların eşlik ettiğini görürüz. Torun özlemi çeken kaynananın bebeğin evin neşesi olduğunu ve bebesiz evle ilgili benzetmesi toplumsal belleğimizde hâlâ canlı olarak yaşamaktadır. Kadının Nasreddin Hoca'dan yardım isterken üç yöntem sıralaması da ilginçtir. Birincisi dua okumadır. Dini bir kimliği olan Hoca'nın yapabileceği tek şey de budur aslında. Fakat kadın çaresizliğinin işareti olarak ondan bir ritüel yönü de olan bir tütsü talep eder. Kadının söylediği üçüncü yöntem ise tıbbî bir uygulama olan ilaç tedavisidir. Bu da Hoca'dan istenmektedir. Fakat Hoca bunlardan hiçbirini yerine getirmez. İnsanların bunlara bağlanmaması, bu işler için olmadık şeyler yapmasını engellemek için durumun atalarından miras kalıp kalmadığını sormakla yetinir.

Bir diğer fıkra ise çocuğun cinsiyeti, doğum ve çocuk oyunu ile ilgilidir: Hocanın hanımı hamiledir ve doğurmak üzeredir. Evi kalabalıktır. Hocayı eve almazlar ve biraz gezmesini isterler. Durum birkaç defa tekrar edince Hoca, doğurmak üzere olan hanımının yanına gelir. Elinde ceviz vardır. Çocuğun oğlan olduğunu, cezive aldanıp çıkacağını söyler (Boratav, 2007, s. 134). Doğum kadınlar tarafından¹ yaptırılır ve bu esnada erkek bulunmaz. Kültürel dokuya uygun olarak hareket eden Hoca, dışarı çıkmayı kabul eder. Fakat doğum gerçekleşmeyince toplumsal norma aykırı hareket ederek içeri girer. Ayrıca doğacak çocuğun cinsiyetinin kesin olarak oğlan olduğunu ifade etmesi, cinsiyet tahmini konusunda halk arasında mevcut olan çeşitli bilgilerden haberdar olduğunu göstermektedir. Hamile eşinin yanına elinde cevizle gelmesi durumu ise, o dönemde cevizle oynanan ve erkek çocukların severek oynadıkları bir oyuna işaret etmektedir.

Türk toplumunda doğumu babaya müjdeleyip hediye alma geleneği vardır. Bir gün adamın biri Hoca'ya gelip oğlu olduğunu müjdeler. Hoca da minnetin Huda'ya olduğunu, ona ne olduğunu söyler (Boratav, 2007, s. 231). Fıkroda doğum müjdeleme âdetinin varlığına şahit oluruz. Fakat Hoca verdiği cevapla kültürel olgunun sorgulanmasını, çocuğu veren asıl unsurun asla unutulmaması gerektiğini bildirmek istemiştir.

¹ Doğuma yardımcı olan kadına Türk toplumunda yüzyıllardan beri "ebe" adı verilir. Nasreddin Hoca'nın iki fıkrasında doğum ve ebe kavramlarına rastlamaktayız (Boratav 2007: 206/312).

Doğumun bir başka yönü ise göbek kesme uygulamasıdır. Bu uygulama genellikle ebeler tarafından yapılır. Fakat hocanın bir gün oğlu olur. Eli mübarek olduğu için göbeğini onun kesmesini söylerler (Boratav, 2007, s. 236). Bu fıkrada göbeği kesen kişi ile çocuk arasında doğrudan ilişki kuran bir halk inancı vardır. Kesen kişi mübarekse çocuğunda mübarek olacağına inanılır.

Türk ailesinde fala baktırarak çocuğun kişiliğine dair çıkarım yapma uygulamalarına rastlamaktayız. Bu durum eskiden söz konusu olduğu gibi günümüzde de geçerlidir: Hocanın babası onu remmâla götürür. Falcı onun talihinin yani burcunun oğlak olduğunu söyler (Boratav, 2007, s. 231). Hoca burçlara inanmaz, burcunun teke olduğunu söyleyerek onları da alaya almaktadır.

4. Misafirlik Algısı

Misafirlik Türk kültürünün temel kodlarından biridir. Geçmişten günümüze önemi azalmayan bu kavram Nasreddin Hoca fıkralarında Türk ailesi/evi ekseninde düşünülmelidir. Çünkü bu geleneği yaşatan ailedir. Dede Korkut'un "Konuğu gelmeyen kara ivler yıkılsa yığ" (Ergin, 2014, s. 74) sözü Türk ailesinin misafirlik konusunda toplum nazarında ne kadar hassas olması gerektiğini açıklar. Nasreddin Hoca fıkralarında komşular, akrabalar, mollalar, mahalleli misafir olarak ağırlanırlar.

Fıkralarda mesafenin uzaklığına bakılmaksızın dostların aileleriyle birlikte birbirlerine misafir olduklarını görmekteyiz: Hoca bir gün hanımını yanına alarak dört günlük uzaklıkta ikamet eden bir dostuna misafirlğe gitmek için yola çıkar. Yola çıktıktan birkaç dakika sonra hanımına ne kadar yol kaldığını sorar. Hanımı bugün ve yarın gittikten sonra iki günlük yolları kaldığını söyler. Hoca da yolu yarılacaklarını ifade eder (Boratav, 2007, s. 255). Bir diğer fıkrada ise Hoca'nın akrabalarının onlara misafirlğe geldiklerini görürüz: Hoca'nın validesi bir gün komşularına gezmeye gider ve oğluna da evin kapısını/evi beklemesini söyler. Hoca ise kapıda kayısı kurusu yiyerek bekler. Eniştesi akşama teyzesiyle birlikte onlara misafirlğe geleceklerini, annesine haber vermesini söyler. Burada dikkat çeken Hoca'nın kapıyı sırtına alarak komşuya gidip annesine haber vermesidir (Boratav, 2007, s. 258-259). Görüldüğü gibi akraba ziyareti de olsa misafirlğe gitmeden önce gidilecek aileye haber verilmektedir.

Her ne kadar davetli misafirlikler olsa da Türk kültüründe evin her an misafir gelmesine hazır olduğunu da ifade etmek gerekir. Bir fıkrada Saltuk Gazi ile karşılaşan Hoca onu evine getirir ve birkaç gün misafir eder (Boratav, 2007, s. 108). Hoca özellikle yolda karşılaştığı molla, suhte ve danışmendleri tekellüfsüz evine getirir. Temel gayesinin onlara yemek yedirmek olduğunu görürüz: Hoca bir gün evine birkaç danışmendi misafir olarak getirir. Hanımına yemek olup olmadığını sorar. Evde hiçbir şey olmadığını söyleyen hanımına getirdiği misafirleri "Hoca

evde yok” diye geri göndermesini ister (Boratav, 2007, s. 177). Bu fıkrada Hoca, aslında ihtiyacı olanlara yemek bile yedirememenin mahcubiyetini yaşar.

Kendisinde olmadığı halde yardıma ihtiyacı olanlara kol kanat germeye çalışmak Hoca'nın temel yaşam felsefesi olsa gerek: Bir gün evine “Baba çorbası” yemeleri için medrese talebelerini/suhteleri getirir. Hanımına çorba yapıp yapamayacağını sorar. O da evde çorba yapacak malzeme olmadığını söyleyince eşine misafirleri göndermesini söyler (Boratav, 2007, s. 235). Fıkırada geçen “Baba çorbası” kavramı dikkatle incelenmelidir. Bu kavramla toplumda ihtiyacı olanlara yemek yedirme âdetinin varlığı hissettirilir. Tanınmadığı insanlara iyilik yapan kişiler günümüzde de “babalık yaptığı” şeklinde nitelendirilmektedir. Hoca'nın ailesi tüm yoksulluklarına rağmen, toplumuna kucak açıp ihtiyacı olanları himaye eden konumundadır.

5. Evlilik Algısı

Aile kurmanın temeli evliliğe dayanır. Türk kültüründe evlilik bireyin hayatında önemli değişiklikler meydana getirdiği için literatürde “geçiş dönemi” şeklinde adlandırılmıştır. Türk düşüncesine göre evlilikle kişinin meşguliyeti artacaktır. Bu durum kişinin psikolojik sağlığına olumlu olarak yansıtacaktır: Komşularından bir kadın kızının yaptığı delilikten bıkarak çözüm için hocaya gelir. Kızına okumasını veya muska yazmasını söyler. Hoca ona nefesinin tesir etmeyeceğini, onun evlenip çoluk çocuğa karıştığında sakinleşeceğini belirtir (Boratav, 2007, s. 317). Nasreddin Hoca insanın iç dünyasını tanımakta ve psikolojik rahatsızlıkları nasıl tedavi edeceğini toplumsal bellekte de var olan bir bilgi veya tecrübe ile gerçekleştirmektedir.

Nasreddin Hoca evlilikle insan yaşamında önemli değişikliklerin olacağını farkındadır: Hoca ev yaptırırken döşeme tahtalarını tavana, tavanın tahtalarını döşemeye mihlamlarını söyler. Sebebini ise evlenince evin altının üstüne geleceği şeklinde açıklar (Boratav, 2007, s. 244). Hoca'nın burada evliliği kötümek gibi bir niyeti yoktur. Sadece evlilik öncesi alışkanlıkların ve düzenin tamamen ortadan kaldırılması gerektiği mesajı verir. Bekâr olan bireylerin şok yaşamamaları için evliliğin içeriğini ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

Türk ailesinde ilk evlilik özel ve önemli görülür. Bu yüzden ister erkek isterse kadın olsun ikinci evliliklerini genellikle kendi durumunda olanlarla yani dullarla yapmaktadır: Hocanın eşi vefat eder ve dul bir kadın alır. Hoca arada eski eşinin iyiliklerini dile getirir. Bunun üzerine kadın da eski kocasının faziletlerinden bahsetmeye başlar. Canı sıkılan hoca kadına bir tekme vurup yataktan düşürür. Eşinin babasına dört kişi yatağa sığmadıkları için kızının düştüğünü söyler (Boratav, 2007, s. 312). İlk evlilik bireylerde daha derin bir etki meydana getirmektedir. Oysa ikinci de olsa evlilikle yeni bir aile oluşmakta; bu yüzden de eskinin bir an önce unutulması, yeni ailenin geleceği açısından önem taşımaktadır.

Türklerde evlilik, birtakım merhalelerden sonra gerçekleşmektedir. Günümüzde “söz kesme” olarak adlandırılan uygulama Nasreddin Hoca fıkralarında “akd” olarak geçmektedir:

Hoca'nın hanımı kız kardeşinin sözü olduğunu, babalık vazifesini yerine getireceği için mutlaka orada bulunması gerektiğini söyler. Ayrıca üstü başı kirli olduğundan onu hamama da gönderir (Boratav, 2007, s.284). Evlenecek kızın babası olmadığı için babalık görevini yerine getirmek bir büyük olarak Hoca'ya düşmektedir. Ayrıca söz kesmede büyük olarak babanın önemli bir yeri vardır. Çünkü hanımı o gelmezse sözün gerçekleşmeyeceğini beyan eder. Böylesi önemli bir günde Hoca'nın temizlenmesi ve insanların karşısına öyle çıkması merasimin toplum nazarındaki değerini gösterir. Hoca, hanımının dediklerini itiraz etmeden yapar. Bu durum merasim işlerinde kadınların daha çok söz sahibi olduğunu gösterir.

Türklerde düğün merasimleri insanların bir araya gelip yiyip içtikleri bir eğlence şeklinde icra edilmektedir. Ayrıca düğüne özgü merasim yemeklerinin yapıldığını ve halka toplu yemek verildiğini görürüz. Bu uygulamalar günümüz düğünlerinde de varlığını devam ettirmektedir: Hocanın düğününde halka pilav ve zerde ikram edilir. Hocaya kimse ikram etmez. Hocayı gerdeğe sokacakları zaman o da pilavı yiyenin gerdeğe girmesi gerektiğini söyler (Boratav, 2007, s. 174). Damat, düğününde kendisinin ihmal edilmesinden incinmiştir. Fıkroda ailenin kurulmasında kültür öğelerinin güçlü bir yeri olduğu görülür. Düğün yemeğine başka bir fıkroda da rastlarız: Hoca komşusunun düğününde yemek yenildiği sırada bir kâğıdı zarfa koyarak kapıyı çalar. Hane sahibinin yanına gider, postayı uzatır. Bu arada sofraya çöküp yemeği yemeye başlar (Boratav, 2007, s. 263).

Kültürümüzde evlilik çağına gelen genç kızları gelin adayı olarak görmeye gelirler. Bu uygulamayı kadınlar yapar ve münasip bulunursa erkeklere de söylenerek kız isteme aşamasına geçilir: Kadınlar hocanın kızını gelinlik için görmeye gelirler. Hoca da kızın kulunlayıcı/hâmile olduğunu söyler. Kadınlar da kalıp giderler. Hocanın hanımı kızın ayağına balta vurduğu için ona kızar. Hoca da atlar için böyle dendiğinde pazarda daha fazla para verildiğini söyler (Boratav, 2007, s. 138). Bu fıkroda Hoca kız tarafı olduğu için başlık parasına gönderme yapmıştır. Aslında Nasreddin Hoca örtülü olarak başlık parasına karşı olduğunu "at" örneğinde anlatmak istemiştir.

Eskiden Türk ailelerinde nadir olarak görülse de evlilikler bazen boşanma ile sonuçlanırdı: Hoca bir gün karsını boşamak için mahkemeye gider. Kadı, hocanın eşinin ismini bilmediğini öğrenince hocaya sitem eder. O da muradının geçinmek olmadığını, bu yüzden adını sormadığını söyler (Boratav, 2007, s. 242). Nasreddin Hoca burada ailenin kuruluş aşamasında eş seçimine çok dikkat edilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Eğer evlilik başta rıza ve isteyerek olmazsa sonunda boşanma hadisesi kaçınılmazdır.

Evliliğin düğünden önceki son aşaması nişan merasimidir. Bu merasim evlenecek eşleri birbirlerine biraz daha yaklaştıracak ve onları evlilik, aile kurma sorumluluğuna hazırlayacaktır: Hocanın annesi bir gün yoğurt çalmak için süt kaynatır. Fakat süt kesiktir. Ertesi gün yine kaynatır. Bu esnada hocanın nişanlısı gelir ve bu sütün de kesik olduğunu söyler (Boratav, 2007, s. 267-268).

Nişanlıların evlenmeden önce birbirlerini rahatlıkla gördüklerini, hatta gelin gideceği eve ziyarette bulduklarını görürüz.

6. Ölüm Algısı

Türk ailesinde yakınlardan birinin ölümü dolayısıyla yas tutulmaktadır. Karalar giymek, yas tutma âdetlerinden en yaygın olanıdır: Hoca bir gün karalar giyip dışarı çıkar. Halk niçin böyle giyindiğini sorunca o da oğlunun babasının yasını tuttuğunu söyler (Boratav, 2007, s. 164). Hocanın kara giymesi halkın hemen dikkatini çekmiştir. Ayrıca aile içerisinde yakınların ölümü, diğer bireylerin giyim kuşamlarında bir gösterge olarak değişikliğe neden olmaktadır.

Ölümün ardından belirli aralıklarla “ölmüşlerin canı” için yemek hazırlayıp fakirlere ve komşulara yedirmek günümüzde de yapılan bir uygulama olarak dikkatimizi çeker: Nasreddin Hoca bir gün evine gelir, ocağın üzerinde büyük bir tencerenin kaynadığını fark eder. Eşinin ölmüşlerinin canı için aş pişirdiğini zanneder. Cami cemaatini toplayarak onları eve yemeğe getirir. Misafirleri kapıda bırakıp içeri girer. Eşinin iplik kaydığını öğrenir. Uzun zaman kapıyı açmayınca misafirler kapıya vurup Hoca’yı sorarlar. Hoca içeriden burada olmadığını söyler. Niçin yalan söylediğini soran halka Hoca, “yemek var” derken inandıkları halde niçin burada olmadığını inanmadıklarını sorar (Boratav, 2007, s. 177-178). İpliğin terbiye edilmesi amacıyla sıcak suda kaynatılması bir kültür unsurudur. Hoca durumu yine başka bir kültür unsuru olan ölenlerin arkasından yemek verme âdeti ile karıştırmıştır.

Cenazenin gömüldükten sonra cenaze evinde yemek yendiğini görürüz. Ölü aşı adını verdiğimiz bu yemeğe Nasreddin Hoca fıkralarında da rastlarız: Bir gün Hoca cenazeye katılır. Dönüşte ölü evine gelirler ve dane pirinç yerler. Kalanını da Hoca’ya verirler (Boratav, 2007, s. 239).

İnsan hayatında geçiş dönemi kabul edilen ölümün çeşitli belirtileri vardır. Halk bunu tecrübe etmiştir ve insanın bazı özelliklerinden hareketle onun öleceğine dair çıkarımlarda bulunurlar: Hoca bir gün eşine ölünün nasıl anlaşılacağını sorunca yüzü ve elinin soğuk olduğunu cevabını alır (Boratav, 2007, s. 114). Bir diğer fıkrada yine sorar. Bu defa da burnu ve kulağının üşüdüğünden bahseder (Boratav, 2007, s. 136). Bu fıkralarda kadınların kültürel pratikleri erkeklerden daha iyi bildiklerini çıkarmak mümkündür. Ayrıca bu tür fıkraların halk inanışları üzerine kurgulandığı görülür.

7. Komşuluk Algısı

Komşu Türk aile yapısının önemli unsurlarından biridir. Bazen hocanın aile içi sırlarını merak ederler, işlerine karışıp ona hata yaptırdıkları olur, bazı ihtiyaçlarını hocadan karşılamaya çalışırlar, sıkıntılı zamanlarda hocadan yardım isterler, yaptırdıkları evle övünenler vardır, ayrıca yaptıkları düğünde hocayı davet etmedikleri de görülür (Şişman, 2010, s. 137-138). Bütün bu

olumsuzluklara rağmen Hoca komşuları ile iyi ilişkiler geliştirmiş ve onların kaygısını taşımıştır: Hoca bir gün eşine kasavetsiz olduğunu, birlikte pilav yemek istediğini ifade eder. Yemeği yemeğe başladıklarında komşusu gelir ve Hoca'ya kulaksız ve kuyruksuz bir eşiğini söylediğini söyler. Hoca da kasavetsiz yatamadıklarını söyler. Nedenini soran eşine, eşek üç yaşına girip dağa oduna gittiğinde çamura batınca nereden tutup onu kurtaracaklarını sorar (Boratav, 2007, s. 196-197). Görüldüğü gibi komşusunun geleceğinin kaygısı da Hoca üzerindedir. Bu fıkra Türk ailesinde komşuluğun ne kadar hassas bir konu olduğunu göstermektedir.

Zor günlerde komşular birbirlerine destek olurlar: Hoca'nın canı bir gün üstü naneli bir çorba çeker. Bu sırada komşunun oğlu bir tasla içeri girer. Annesinin hasta olduğunu söyleyip bir tas çorba ister. Hoca da komşularının, hayâllerinin kokusunu bile aldıklarını dile getirir (Boratav, 2007, s. 265).

Nasreddin Hoca komşuları tarafından saygı duyulan ve sözü dinlenen bir insandır. Bunun için başları sıkıştıkça Hoca'nın kapısını çalarlar: Hocanın komşusu hocaya gelir ve eşi ile baldızının kavga ettiğini, onlara nasihat etmelerini ister. Bunun üzerine hoca onların yaş konusunda tartışıp tartışmadıklarını sorar. Bu konuda olmadığını öğrenince hemen barışacaklarını dile getirir (Boratav, 2007, s. 292).

Sonuç

Toplumsal belleği oluşturan kültürel doku, çeşitli edebi türlerde olduğu gibi fıkralara da yansımıştır. Fakat bu doku, toplumdaki fertler arasında ortak iletişim kalıpları oluşturur. Bireyler her ne kadar özgür olduklarını savunsalar bile günlük yaşamda bu iletişim biçimlerini kullanmak zorunda kalmışlardır. Türk ailesi, doğal olarak kültürel dokudaki tek tipleşiren ve bireylerin benzer düşüncelerini sağlayan yapıdan etkilenmiştir. Kültürel değerleri sorgulamak, birey adına faydalı olanla olmayanı düşündürmek, kısaca toplum nazarında bir farkındalık oluşturmak adına Nasreddin Hoca'nın bir fıkra tipi olarak bu kalıpları zaman zaman kırdığına şahit olmaktayız.

Aile fertleri arasındaki ilişkilerin, evliliğin, ölümün, misafirliğin, çocuk sahibi olmanın ve komşuluğun, kültürel dokuyu oluşturan ana etmenler olarak, Türk aile yapısının şekillenmesinde ne derece Nasreddin Hoca fıkralarına yansıdığı tespit edilmiştir. Aile yapısının, kültürün imkân verdiği iletişim sınırları içerisinde varlığını devam ettirdiği görülmüştür.

Ortaya konulan Türk ailesi ve bunun çeşitli özellikleri, fıkra kabında geçmişten getirilerek gelecek nesillere aktarılır. Genelde fıkraların özelde Nasreddin Hoca fıkralarının bu kadar yaygın bir anlatımının olması, günümüz aile yapısının şekillenmesinde doğrudan etkisi vardır. Bu fıkralar fertleri güldürmekle kalmayıp onların Türk ailesini tanımasına yardımcı olmaktadır. Bunun yanında eşlerin birbirlerine, çocukların ebeveynlerine, ailelerin komşu ailelere nasıl davranmaları gerektiği konusunda öğretici bir işlevi yerine getirmektedir.

Kaynaklar

- Başgöz, İ. (1986). *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Boratav, P. N. (2007). *Nasreddin Hoca*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Çınar, A. (2016). “Sorumlu Bir Toplum Adamı Olarak Nasreddin Hoca”. *Nasreddin Hoca* (haz. Ejder Okumuş). İstanbul: İnsan Yay. s.125-128.
- Duymaz, A. (2009). Nasreddin Hoca Fıkralarında Mizah unsuru olarak gerçeküstücülük, 21. *Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak Uluslararası Sempozyum*. Akşehir. 8-9 Mayıs 2008. s.253-270.
- Ergin, M. (2014). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2004). Nasreddin Hoca, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Okumuş, E. (2016). “Sorumlu Bir Toplum Adamı Olarak Nasreddin Hoca”. *Nasreddin Hoca* (haz. Ejder Okumuş). İstanbul: İnsan Yay. s.13-23.
- Özdemir, C. (2016). “Yoksulluktan Kurtulma Bağlamında Türk Kadın Tipolojisine Masal Penceresinden Bakmak”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C.9. S.1. s.215-237.
- Özdemir, N. (2008). “Kültürel Ekonomik İmge Olarak Nasreddin Hoca”. *Milli Folklor*. C.10. S.77. s.11-20.
- Sakaoğlu, S., A. B. Alptekin, (2009). *Nasreddin Hoca*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Şimşek, L. (2009). “Kolektif Kimliğimizin Tezahürü Olarak Nasreddin Hoca Fıkraları”. 21. *Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak Uluslararası Sempozyumu*. Akşehir. 8-9 Mayıs 2008. S.825-837.
- Şişman, B.(2010). “Nasreddin Hoca Fıkralarındaki Şahısların Sosyal Statülerine Göre Sınıflandırılması ve Değerlendirilmesi”. *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 28. s.131-150.
- Yıldırım, D. (1999). *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Zekerya, B., A. N. Sır, H. Bek, (2016). “Nasreddin Hoca Fıkralarında Değer Yargıları ve Eğitim”, *Nasreddin Hoca* (haz. Ejder Okumuş). İstanbul: İnsan Yayınları. s.159-181.
- Seyyid Burhaneddin Çelebi. (2013). *Nasreddin Hoca Lâtifeleri* (haz. Fikret Türkmen). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.